

До спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16
у Національному авіаційному університеті
03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира
Гузара, 1

ВІДГУК

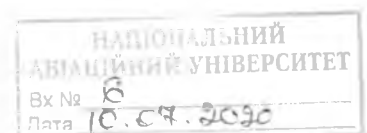
**офіційного опонента на дисертацію Бочарової Наталії Василівни
на тему: «Конституціоналізація інтелектуальної власності в умовах
інформаційного суспільства і економіки знань»,
подану на здобуття ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право**

Актуальність обраної теми

Останнім часом, все частіше, окрім традиційного способу конституціоналізації певних суспільних відносин, зведення їх у ранг найвищого юридичного порядку, використовується і інший спосіб конституціоналізації. Так, сьогодні Україна постала перед проблемою модернізації конституційної системи (конституційної модернізації), яка особливо гостро стосується відносин громадян та владних інститутів.

Саме тому в наукових колах все частіше лунають дискусії про необхідність вивчення та аналізу потенціалу конституціоналізації тих чи інших суспільних відносин. На нашу думку, таке дослідження має будуватись не на безвідносних, вибіркових аспектах діяльності владних інституцій, а в першу чергу на емпіричному матеріалі, що дозволить системно дослідити таку проблематику не тільки з точки зору позитивістського праворозуміння, а й врахувати існуючий досвід взаємозв'язку та взаємовпливу права і моралі, закону і моралі, національних особливостей, звичаїв, традицій та фундаментальних правових принципів, норм тощо.

Так, на сьогодні міжнародне, а за ним і українське законодавство змінює свою структуру, втрачаючи притаманні йому перманентні характеристики.

Пов'язано це в першу чергу з активними глобалізаційними процесами, що так чи інакше зачіпають всі сфери людського буття. Одним з таких явищ є суттєве зростання значущості результатів інтелектуальної діяльності в розвитку людства.

Так, у Всесвітній декларації з інтелектуальної власності від 26.06.2000 р., проголошеній в рамках ООН, зазначається, що «в двадцять першому столітті світ стане свідком прискореної інтеграції економіки різних країн і розвитку суспільства, заснованого на знаннях. В таких умовах інтелектуальна власність (далі – ІВ) буде грати велику роль в життєдіяльності людства, набагато більшу, ніж коли-небудь раніше за всю його історію».

Економічне значення ІВ у сучасному світі стрімко зростає. За оцінками експертів, частка авторського права та суміжних прав у ВВП провідних країн світу складає від 9 до 12%. В зарубіжних країнах накопичено значний досвід розширення об'єктів конституційного регулювання за рахунок закріплення інтелектуальних прав, який може бути врахований в процесі вдосконалення конституційно-правового регулювання права громадян України на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

В умовах інформатизації та комп'ютеризації суспільства, розвитку високих технологій з'являються нові види ІВ, що вимагають нових форм правової охорони. Це, наприклад, досягнення генетики та біотехнологій, нанотехнологій і кіберфізичних систем, у сервісах управління бізнесом, мобільних технологіях, об'єкти авторських прав, які втрачають традиційну форму, переміщуючись в інформаційний простір тощо. При відсутності нових форм їх правового захисту в якості загального правового режиму для них виступає конституція.

У значній частині сучасних конституцій інтелектуальна власність є самостійним об'єктом конституційно-правового регулювання, не тільки як система економічних відносин, а й в якості суб'єктивних прав, що передбачає застосування конституційних способів їх захисту. Конституційні принципи і

гарантії охорони ІВ реалізуються на галузевому рівні у нормах цивільного, адміністративного, кримінального законодавства. Це покликано забезпечувати гарантовану конституціями охорону ІВ і торкається різних сфер діяльності суспільства і держави – політичної, економічної, культурної, приватного життя громадян. У сучасній юридичній літературі відзначене істотне розширення сфери конституціоналізму і в зв'язку з цим поширення процесів конституціоналізації на найрізноманітніші галузі державно-політичного, соціально-економічного та культурного життя. Внаслідок цього конституційне право безпосередньо впливає на галузеве законодавство, деталізуючи, конкретизуючи, уточнюючи і погоджуючи його норми. Між тим реалізація конституційних приписів та законодавства відносно ІВ знаходяться не на належному рівні.

З огляду на зазначене, дослідження, присвячене теоретико-правові основи конституційного права на інтелектуальну власність, конституціоналізації інтелектуальної власності в національних правових системах, конституційно-процесуальному забезпеченню права людини на результати творчої діяльності, європейському досвіду наднаціональної конституціоналізації інтелектуальної власності є вчасним та актуальним.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р., положень Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року, а також з урахуванням Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 16, ст.117) та

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р «Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні». Дисертаційне дослідження відповідає напрямам реформування, визначеним Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 та узгоджується з напрямками заходів, здійснюваних в Україні в межах імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС. Дисертацію виконано в межах бюджетної теми «Конституціоналізм у державо- та правотворенні України: стан, проблеми та перспектив» (державний реєстраційний №0111U002227)» Інституту законодавства Верховної Ради України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Робота Бочарової Н.В. характеризується комплексним, конституційно-компаративістським підходом до предмету дослідження. Структура роботи чітка та послідовна, наявна кореляція між поставленими завданнями, елементами новизни та висновками.

Чіткість та послідовність структури роботи, логічність співвідношення між поставленими завданнями, елементами новизни та висновками, підтверджується ґрунтовним аналізом літературних джерел, а також міжнародних нормативно-правових актів та нормативних актів зарубіжних країн, що дає можливість осягнути системно питання, пов'язані з конституціоналізацією інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань, теоретичними підходами та правовими викликами до його становлення, формування та еволюції.

Деякі положення дисертації мають дискусійний характер, тож автор полемізує з іншими вченими, аргументуючи власну позицію. Водночас, запропонована автором дискусія не применшує значущості виконаної роботи, а навпаки, може виступити детермінантом подальших досліджень у цій

царині.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається й тим, що поряд із викладенням теоретичного матеріалу та відповідних положень чинного та зарубіжного законодавства, подаються актуальні проблеми конституційно-процесуального забезпечення права людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність, аналізується європейський досвід наднаціональної конституціоналізації інтелектуальної власності, визначається його значення і можливості використання для України.

У роботі матеріал викладено системно та послідовно. Дослідником опрацьовано широку та різноманітну джерельну базу. Список використаних джерел і літератури налічує 630 найменувань.

Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження також забезпечено завдяки використанню сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів дослідження, які націлені на об'єктивний аналіз досліджуваного предмета, що, у свою чергу, обумовило новизну та актуальність феномену конституціоналізації інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань, теоретичного значення та проблематики його науково-практичної парадигми.

Наведене свідчить про достатній рівень обізнаності дисертанта у питаннях що досліджуються, та забезпечує належний рівень обґрунтованості наданих висновків.

Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткий та зрозумілий вигляд і повною мірою відповідає загальним вимогам. Завдання та мета наукової праці автором загалом досягнуті.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації не викликає сумнівів та полягає, насамперед, у тому, що дисертаційна робота Бочарової Н.В. є одним з перших комплексних і системних досліджень, в контексті якого обґрунтовуються теоретико-практичні компаративістські положення щодо конституціоналізації інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань.

До результатів дослідження дисертації, які, на наш погляд, містять елементи новизни та сприяють вирішенню ряду теоретичних та практичних проблем, належать, зокрема, такі положення:

- запропонований теоретичний аналіз конституціоналізації ІВ, який в концептуальному плані базується на виділенні в її механізмі двох форм первинної конституціоналізації (або нормативно-законодавчої), яка полягає у закріпленні в текстах конституцій положень про право на результати творчої діяльності та ІВ, та вторинної конституціоналізації (або нормативно-інтерпретаційної), яка в межах даного дослідження пов'язується з діяльністю конституційних судів;

- сформульоване дефінітивне визначення поняття «конституціоналізація ІВ», під яким пропонується розуміти комплексний системний вплив конституційного права на розвиток права ІВ і утвердження ІВ в якості конституційної цінності інформаційного суспільства;

- проведений змістовний аналіз ІВ в якості об'єкту конституційного регулювання на основі міжнародно-правових документів з прав людини і доктринальних джерел. Він дає підстави стверджувати, що конституційне ПІВ не слід змішувати з природним невідчужуваним правом людини на творчість і користування її результатами. Останнє властиво людській особі як такій, тоді як права ІВ є, перш за все, засобом, яким користуються держави для стимулювання винахідництва і творчості на благо всього суспільства. Тому серцевиною законодавства про ІВ повинні бути суб'єктивні права творця об'єктів права ІВ, закріплені на конституційному

рівні.

Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані теоретичні узагальнення, пропозиції та висновки становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані під час проведення конституційної реформи в Україні і реформування системи державного регулювання ІВ.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у індивідуальній монографії, 23 наукових статтях, які опубліковано у вітчизняних періодичних наукових фахових виданнях (з них 10 входять до міжнародних наукометричних баз даних), 3 статтях в іноземних наукових періодичних виданнях фахового профілю, у 19 статтях в інших наукових виданнях та 42 тезах доповідей і повідомлень на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях. Їх аналіз дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Оцінка змісту дисертації

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і предметом дослідження. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, логічно об'єднаних у одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 589 сторінок, з них основного тексту 505 сторінок. Список використаних джерел і літератури налічує 630 найменувань і займає 79 сторінок.

Загалом, науковий пошук автор здійснює у чотирьох напрямках дослідження, яким відповідають відповідні розділи, які, в свою чергу, складаються з підрозділів: 1) теоретико-правові основи конституційного права

на інтелектуальну власність; 2) конституціоналізація інтелектуальної власності в національних правових системах; 3) конституційно-процесуальне забезпечення права людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність як фактор конституціоналізації; 4) європейський досвід наднаціональної конституціоналізації інтелектуальної власності і його значення для України в умовах євроінтеграції.

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, шляхи і форми їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертантки, у яких відображені основні положення роботи; охарактеризовано структуру та обсяг дисертації.

Так, у межах першого розділу «Теоретико-правові основи конституційного права на інтелектуальну власність», який складається з п'яти підрозділів послідовно розкриваються теоретико-методологічні засади дослідження. Автор досліджує сучасні теоретичні підходи до визначення поняття «інтелектуальна власність»; історико-правові аспекти матеріально-правового конституювання права на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність; право людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність в дискурсі антропології права; інтелектуальну власність крізь призму конституційної аксіології; інтелектуальну власність як об'єкт конституційного регулювання.

В межах даного розділу автор доходить до висновку, наприкінці XVIII ст. у перших конституціях в сучасному розумінні були визначені і отримали конституційну охорону права творців інтелектуальних продуктів. Конституції США і Франції закріпили визнання індивідуальних прав кожного винахідника і автора, що знайшло відображення в спеціальному законодавстві, створеному в той період. Це мало значний вплив на подальшу

конституційну практику і заклало підвалини сучасного конституційного регулювання права інтелектуальної власності (с. 96 дисертації).

Автор також наголошує, що конституційне право інтелектуальної власності – це складне право, яке включає в себе як негативні, так і позитивні права. *Тому воно повинно тлумачитися окремо по відношенню до різних об'єктів інтелектуальної власності.* В якості природного права конституційне право інтелектуальної власності відноситься до об'єктів, які є результатом творчої діяльності, оскільки остання пов'язана з особою автора і слугує вираженням його індивідуальності. Природно-правовий характер означає, що воно існує незалежно від волі держави, яка не повинна його порушувати. По відношенню до засобів індивідуалізації діє позитивне конституційне право, тобто держава повинна його визначати і реалізовувати своїми діями (с. 191 дисертації).

Другий розділ «Конституціоналізація інтелектуальної власності в національних правових системах» складається з трьох підрозділів, в яких розглянута сучасна доктрина конституціоналізації та методологічні підходи до її дослідження, визначені рівні формалізації конституційного права на ІВ у конституційних текстах країн світу (первинна конституціоналізація), окреслена роль конституційного правосуддя в конституціоналізації ІВ (вторинна конституціоналізація).

Дослідження відповідних питань у межах другого Розділу дало змогу автору запропонувати для цілей даного дослідження наступну схему механізму конституціоналізації інтелектуальної власності: 1) *первинна або установча конституціоналізація*, яка пов'язана із включенням в тексти конституцій питань інтелектуальної власності або споріднених з нею явищ як об'єктів конституційно-правового регулювання; 2) *вторинна або інтерпретаційна конституціоналізація*, яка здійснюється в результаті діяльності конституційних судів і призводить до розширення тексту конституції за рахунок тлумачення конституційних норм (с. 200 дисертації).

Наголошується також на тому, що починаючи з другої половини ХХ ст. під впливом міжнародно-правових документів про права людини та в умовах технологічного прогресу відбувається закріплення на конституційному рівні свободи творчості і права на результати творчої діяльності в якості соціально-економічних і культурних прав (с. 266 дисертації).

У межах другого розділу автором констатується ідея про те, що можливості конституційного регулювання інтелектуальної власності не вичерпуються конкретною нормативністю. Конституції виявляють методологічні підходи до створення норм спеціального законодавства, визначають не тільки букву, але і дух, загальну спрямованість і концептуальний зміст законів (с. 267 дисертації).

Третій розділ «Конституційно-процесуальне забезпечення права людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність як фактор конституціоналізації» складається з двох підрозділів, в яких розкривається авторське бачення можливостей використання в процесі забезпечення і правового захисту ІВ конституційно-процесуальних норм.

В межах третього розділу наголошується на тому, що однією з найважливіших умов успішного розвитку культури, науки, промисловості, торгівлі та інших галузей діяльності є не тільки визнання за авторами об'єктів інтелектуальної власності та особами, що набули право на ці об'єкти, певних юридичних прав, а й забезпечення надійного їх захисту і реалізації. Особливу ж роль у гарантуванні прав і свобод людини грають конституційно-процесуальні норми, які встановлюють способи і порядок реалізації матеріально-правових норм, чим деталізується і конкретизується зміст їх приписів. Сукупність конституційно-процесуальних норм складає конституційно-процесуальне право, яке покликане забезпечувати потреби ефективної реалізації норм конституційно-матеріального права. Таким чином регулюються та охороняються суспільні відносини, що виникають у зв'язку з

реалізацією суб'єктами конституційних відносин своїх прав і обов'язків. (с. 340-341 дисертації).

Четвертий розділ «Європейський досвід наднаціональної конституціоналізації інтелектуальної власності і його значення для України в умовах євроінтеграції» складається з двох підрозділів, у яких досліджуються процеси конституціоналізації ІВ в Європейському Союзі на наднаціональному рівні у двох формах: 1) первинної конституціоналізації у текстах установчих договорів ЄС, 2) вторинної конституціоналізації, пов'язаною з діяльністю Суду ЄС.

Проведений аналіз в межах четвертого розділу дали дисертанту підстави для висновку про те, що в останнє десятиліття категорія «конституціоналізація» все частіше застосовується для вивчення специфіки розвитку права Європейського Союзу і особливостей сформованого в ЄС наднаціонального правового регулювання. Доктринальне опрацювання та осмислення процесів конституціоналізації в Євросоюзі важливі для України, яка обрала євроінтеграційний вектор розвитку. В силу цього конституційно-правовий розвиток України не може здійснюватися виключно в національному контексті, без урахування наднаціонального регулювання в Європейському Союзі та конституційної практики його держав-учасників (с. 345 дисертації).

В межах даного розділу автором також наголошується на тому, що історична послідовність закріплення та змістовна складова права інтелектуальної власності в установчих договорах Євросоюзу, які формують так зване первинне право ЄС і за своєю суттю, змістом і значенням подібні до конституцій національних держав. На цих підставах включення норм про інтелектуальну власність в тексти установчих договорів може бути визначено як первинна конституціоналізація інтелектуальної власності в Європейському Союзі (с. 375 дисертації).

Заслуговують на підтримку висновки до роботи, зроблені дисертантом. Розкриттю обраної у дослідженні проблематики сприяють також пропозиції щодо відображення в текстах спеціальних законів України (Закон «Про авторське право та суміжні права», Закон «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», Закон «Про охорону прав на промислові зразки») конституційних положень щодо права на результати творчої діяльності (право на свободу творчості та визначення її змісту і форм) (с. 387 дисертації).

Заваження щодо змісту дисертації

Загалом можна зробити висновок, що дисертація Н.В. Бочарової відзначається достатнім науково-методологічним рівнем виконання, виваженістю й обґрунтованістю висновків.

Разом із тим, як і при дослідженні будь-якої складної та актуальної теоретико-методологічної та практичної проблеми, в зазначеній дисертації міститься низка спірних, неузгоджених і не достатньо обґрунтованих положень, які можуть стати підґрунтям для наукової дискусії та напрямами для подальшої розробки даної проблеми. Зупинимося на них детальніше.

1. На сторінці 72 дисертації, с. 14 автореферату дисертанткою зазначається, що «у сучасній юридичній доктрині і правозастосовній практиці існує понятійна розмитість термінів, які відносяться до сфери інтелектуальної власності. Чітко сформульованої дефініції і єдиного тлумачення змісту цього поняття в сучасному праві не існує».

Однак, на нашу думку, здійснюючи дослідження такої важливої та актуальної теми, автор міг би надати власне бачення, власне, авторське розуміння даного правового явища. На нашу думку, така термінологічна визначеність надало б роботі більш завершеного вигляду.

2. На сторінці 14 автореферату і частково на сторінці 89 дисертації наголошується на тому, що автором «визначено основні етапи суспільного визнання і юридичного закріплення права на результати творчої діяльності та

ІВ в законодавстві». Однак чітко простежити ці етапи, виходячи із змісту дисертації, виокремити їх, визначити критерії їх класифікації не вбачається за можливе.

3. Підрозділ 3.2. дисертації називається «Конституційні *норми-гарантії* прав людини і громадянина в системі забезпечення конституційного права на інтелектуальну власність». В той же час, у тексті даного підрозділу мова йде в основному про конституційні гарантії (наприклад, с. 287, 290, 316 дисертації; с. 20 автореферату) або ж про державні гарантії (наприклад, с. 281 дисертації).

З огляду на зазначене, хотілося б почути позицію автора щодо того, як співвідносяться поняття «конституційні норми-гарантії», «конституційні гарантії», «державні гарантії», чи використовує автор дані поняття як синоніми, який саме вкладає зміст в кожне з них.

4. В межах дослідження відсутній окремий розділ чи підрозділ який би був присвячений безпосередньо конституційно-правовим основам або ж конституційно-правовому забезпеченню права інтелектуальної власності *України*. Ці питання висвітлюються вибірково та фрагментарно в межах декількох розділів та підрозділів.

В той же час, на нашу думку, наявність такого розділу (підрозділу) підвищило б практичну значимість роботи в частині можливості використання напрацювань що у ній містяться та їх втілення в Україні.

5. На сторінці 281 дисертації, 23 автореферату наголошується, що «*принцип гуманізму є конституційним принципом*, згідно з яким людині надається статус абсолютної цінності у суспільстві, визнається її право на виявлення і розвиток своїх здібностей, забезпечується захист інтересів і створюються умови для реалізації творчого потенціалу. *Закріплення цього принципу у законодавстві з інтелектуальної власності є проявом конституціоналізації*, наповнює його гуманістичним змістом і підпорядковує цілі забезпечення прав і свобод людини».

На нашу думку, теза про те, що перенесення закріплених у Конституції принципів до галузевого законодавства призводить до його автоматичної конституціоналізації є дискусійною. З огляду на зазначене, хотілося б почути точку зору дисертантки на причинно-наслідковий зв'язок між відтворенням певних принципів у галузевому законодавстві і, як наслідок, його конституціоналізацією.

6. Досліджуючи конституціоналізацію інтелектуальної власності в національних правових системах автор зосереджує свою увагу на аналізі конституційних приписів країн Європи і Латинської Америки.

З огляду на зазначене, хотілося б почути додаткові пояснення автора щодо саме такого акценту наукового пошуку, можливості використання відповідного досвіду в Україні.

7. На сторінці 390 дисертації, 29 автореферату наголошується на тому, що «досвід ЄС свідчить, що фундаментальні права становлять не тільки настанову щодо застосування *існуючого законодавства* з інтелектуальної власності, але також для *реорганізації* (або модернізації) його у майбутньому».

Наведене потребує додаткових пояснень автора щодо визначення поняття «реорганізація законодавства», його механізмів, способів і форм, передумов, мети і наслідків такої «реорганізації».

8. Очевидно, що дисертаційне дослідження на таку вельми актуальну та практично значущу для вітчизняного державотворення та правотворення проблематику передбачає напрацювання конкретних пропозицій у сфері конституційної правотворчої та правозастосовної діяльності. Разом із тим, попри окремі пропозиції, що містяться на сторінці 387 дисертації, с. 10 автореферату, рецензоване дослідження не містить додатків (у вигляді проектів законів), які б систематизували і об'єктивно підтверджували практичні аспекти дисертації, винесеної на захист. З огляду на зазначене,

виникає очевидне запитання – в яких конкретних законопроектах дисертант втілює свої теоретико-методологічні та правотворчі здобутки.

9. У дисертації наявна певна диспропорція між її окремими структурними елементами. Так, наприклад, якщо розділ перший складає орієнтовно 120 сторінок, то розділ четвертий – 35.

Крім того, якщо перший розділ містить п'ять підрозділів, то інші розділи - два або три підрозділи.

Не є синхронізований між собою у роботі і поділ підрозділів на додаткові структурні одиниці. Так, підрозділи 2.2. і 3.2. мають додатковий внутрішній поділ, на відміну від інших підрозділів, включених до даної дисертації.

У роботі також наявні певні редакційні неточності.

Проте, зазначені зауваження, побажання та пропозиції є певною мірою дискусійними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Н.В. Бочарової.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації, у випадку використання ідей, концепцій, розробок відомостей, дотримано вимоги норм законодавства України про авторське право.

Отже, тема дисертації є актуальною, сформульовані висновки та пропозиції, є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і мають значення для теорії та практики конституційного права.

Таким чином, представлена дисертація Бочарової Наталії Василівни є самостійною завершеною науковою працею, у якій отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення завдання, що має значення для сучасної вітчизняної і зарубіжної науки, а також правозастосовної практики.

Співставлення текстів дисертації та автореферату Н.В. Бочарової

свідчить, що їх зміст в основних положеннях в цілому є тотожним і не містить змістовних і текстових запозичень із інших наукових робіт за спорідненою тематикою.

У цілому рецензована дисертація є достовірним, актуальним, новим, ґрунтовним і концептуально цілісним дослідженням.

Таким чином, запропоноване дисертаційне дослідження Бочарової Н. В. «Конституціоналізація інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право є завершеною науковою кваліфікаційною працею, в якій знайшла вирішення комплексна наукова проблема, пов'язана з теоретичними підходами та правовими викликами до конституціоналізації інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань. Дисертація відповідає вимогам п. 12 Постанови Кабінету Міністрів від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор — Бочарова Наталія Василівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

Радник Першого заступника Голови Верховної
Ради України, доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

 Янчук А.О.

